

УДК 378.147

РОЗВИТОК МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНОГО ВІДНОШЕННЯ СТУДЕНТІВ ДО САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Л. Б. Адарюкова

Стаття присвячена аналізу проблеми мотиваційно-ціннісного відношення майбутніх інженерів-програмістів до самоосвітньої діяльності як умови формування самоосвітньої компетентності. Стаття висвітлює точки зору освітян на поняття «мотив» та «мотивація». Надається визначення ключових для дослідження понять: організаційно-педагогічні умови, мотив, мотивація. Висвітлюється роль мотивації в самоосвітній діяльності студентів. Стаття обґрунтовує розвиток мотиваційно-ціннісного відношення як умови формування самоосвітньої компетентності.

Ключові слова: самоосвітня компетентність, мотивація, мотив, організаційно-педагогічна умова.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. З огляду на необхідність посилення ролі самостійної роботи студентів, насамперед, потрібно переорієнтувати організацію освітнього процесу в університеті на розвиток вмінь вчитися, готовності до саморозвитку, оволодіння методами адаптації до професійної діяльності. Основною проблемою є те, що абітурієнти мають низький рівень сформованості методологічних вмінь та потребують спеціальної підготовки, спрямованої на оволодіння основними методами пізнавально-пошукової діяльності. Отже, створення освітньо-наукового середовища, яке забезпечує високу активність та самостійність суб'єктів в освітньому процесі в аудиторний та позааудиторний час, є головним напрямом організації самостійної роботи студентів у вищому технічному навчальному закладі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Аналіз наукових досліджень з питань умов формування самоосвітньої компетентності

дозволяє зазначити, що мотиваційна складова самоосвітньої компетентності є однією з провідних проблем вітчизняної та зарубіжної науки. Так, вивченню різних аспектів теорії і практики самоосвіти присвячені роботи В. П. Беспалько, А. К. Громцевої, Г. С. Закірова, Г. М. Коджаспірова, Б. Ф. Райского, Г. Н. Серікова та ін. Питання визначення педагогічних умов формування самоосвітньої компетентності розглядали у своїх працях Р. Р. Сагітова, Е. С. Чеботарьова, Ю. М. Демченко, К. А. Злотнікова, Ю. Ю. Пришупа, О. Г. Федоренко та ін. Психологічним аспектам мотивації присвятили свої роботи С. С. Занюк, Є. М. Ільїн, П. М. Якобсон. Мотивація навчання студентів у вищій школі є предметом дослідження В. М. Вергасова, А. О. Вербицького, С. Г. Вершловського. Питання формування мотиваційної складової процесу навчання студентів різних спеціальностей розглядають С. С. Занюк, Т. В. Чаусова, Н. О. Клименко та ін.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Незважаючи на увагу освітян до питань самоосвітньої діяльності та компетентностей, умови формування самоосвітньої компетентності студентів комп'ютерних спеціальностей, зокрема інженерів-програмістів, залишаються недостатньо вивченими. Але специфіка підготовки студентів напрямку «Комп'ютерні науки» на сучасному етапі обумовлена науково-технічним розвитком суспільства та зростаючим попитом у конкурентоспроможних фахівцях найвищої кваліфікації. Ринок праці висуває нові вимоги до професійної підготовки майбутніх інженерів-програмістів. Більш того, темпи розвитку комп'ютерних технологій призводять до швидкого «старіння» навчального матеріалу. Саме тому пріоритетом освітнього процесу є навчити студентів самостійній пізнавально-пошуковій діяльності. Особливого значення набуває формування у студентів самоосвітньої компетентності, яка сприяє постійному професійному самовдосконаленню студентів з метою підвищення їх рівня кваліфікації.

Цілі статті. Мета статті полягає у аналізі ролі мотивації у формуванні самоосвітньої компетентності студентів майбутніх інженерів-програмістів, а також обґрунтуванні розвитку мотиваційно-ціннісного відношення студентів до самоосвітньої діяльності як організаційно-педагогічної умови формування самоосвітньої компетентності студентів майбутніх інженерів-програмістів.

Вклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Вивчаючи проблему формування самоосвітньої компетентності майбутніх інженерів-програмістів у процесі професійної підготовки, вважаємо, що процес

формування самоосвітньої компетентності у студентів напряму підготовки 6.050103 «Програмна інженерія» кваліфікації інженера-програміста буде значно результативнішим за реалізації певних організаційно-педагогічних умов.

Процес професійної підготовки майбутніх інженерів-програмістів спрямовано на формування вмінь та навичок студентів самостійно та усвідомлено працювати з навчальним матеріалом та професійною інформацією, а також готовності постійно підвищувати власну кваліфікацію. Особливу роль в цьому процесі відіграють аспекти мотиваційного, процесуального і технологічного забезпечення самостійної пізнавально-пошукової діяльності майбутніх інженерів-програмістів. Основні принципи організації процесу професійної підготовки майбутніх інженерів-програмістів стають підставами для визначення, обґрунтування та забезпечення організаційно-педагогічних умов, які зможуть вирішити педагогічні задачі фахової підготовки.

Поняття «педагогічні умови» обґрунтовано низкою психолого-педагогічних досліджень. Так, О. Ф. Федорова [10] під педагогічними умовами розуміє сукупність об'єктивних можливостей змісту навчання і виховання, методів, організації навчально-виховного процесу і матеріальних засобів її здійснення, які забезпечують успішне вирішення поставленого завдання.

Педагогічні умови – це необхідні й достатні обставини, від яких залежить ефективність навчально-виховного процесу. Вважаємо доречним додати, що педагогічні умови – це фактори, що забезпечують ефективне досягнення кінцевої мети та запланованого результату в процесі навчання.

Ми розділяємо позицію В. А. Белікова, В. І. Кондруха, А. Я. Наїна щодо неможливості зведення умов «тільки до зовнішніх обставин, до обстановки, до сукупності об'єктів, які впливають на процес, адже освіта особистості – це єдність суб'єктивного та об'єктивного, внутрішнього та зовнішнього, сутності та явища» [1, с.71].

Щодо співвідношення організаційних та педагогічних умов, ми вважаємо, що організаційні та педагогічні умови являють єдине ціле та виступають як рівноцінні частини. Організаційні умови підтримують можливості та супроводження реалізації педагогічних умов, тобто є просторовим середовищем для освітнього середовища. Таким чином, в контексті даного дослідження під організаційно-педагогічними умовами будемо розуміти цілеспрямовано сконструйований комплекс із змісту, форм, методів навчання, який, будучи компонентом педагогічної системи, забезпечує її розвиток, ефективне функціонування та взаємодію об'єктів і

явищ педагогічного процесу для досягнення визначених навчальних цілей та результативності навчального процесу.

Отже, формування самоосвітньої компетентності майбутніх інженерів-програмістів в процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі можливе при дотриманні відповідних організаційно-педагогічних умов. Критерієм ефективності та оптимальності вибору цих умов є кінцевий результат – в рамках нашого дослідження це перехід студентів на вищий рівень сформованості самоосвітньої компетентності.

Аналіз проблеми дозволив нам визначити, що однією з організаційно-педагогічних умов, що сприятимуть ефективному формуванню самоосвітньої компетентності майбутніх інженерів-програмістів у процесі професійної підготовки є розвиток мотиваційно-ціннісного відношення студентів до самоосвітньої діяльності.

Результативність навчального процесу та професійна успішність студентів значною мірою залежать від мотивації. Мотивація як провідний фактор регулювання активності особистості майбутнього інженера-програміста, його поведінки та діяльності є основою формування самоосвітньої компетентності. Отже, обґрунтування цієї умови почнемо з визначення ролі мотивації в формуванні самоосвітньої компетентності.

Компетентність визначається в педагогічних дослідженнях як «діяльнісна характеристика людини» [3]. Отже, робимо висновок: структурно компетентність відображає відповідну діяльність. В нашому дослідженні структура самоосвітньої компетентності має зіставлятися зі складовими самоосвітньої діяльності. Таким чином, щоб знати механізми формування самоосвітньої компетентності, слід виявити основні взаємозв'язки та взаємодії компонентів функціональної структури навчально-пізнавальної діяльності.

Значимо, що в нашому дослідженні ми орієнтуємось на теоретичні висновки В. Е. Мільмана [5]. Проаналізувавши психологічні теорії діяльності, вчений запропонував наступну структуру діяльності: потреба – мотив – об'єкт – мета – предмет – умови – засоби – склад – контроль – оцінка – продукт. Науковець також об'єднав окремі компоненти в підструктури, що відображають логіку здійснення діяльності, зокрема: спонукальна (потреба, мотив, об'єкт, мета); інструментальна (умови, засоби, склад); контролююча (контроль, оцінка, продукт).

В процесі самоосвітньої діяльності студенти повинні визначити відповідну пріоритетну ціль, а також мати необхідні для її досягнення ресурси. Потреба та мотиви, які проявляються в бажанні майбутнього фахівця покращити свої досягнення, а також забезпечити відповідність внутрішнього розвитку особистості до вимог до нього суспільства,

відіграють важливу роль в досягненні цілей самоосвітньої діяльності. Для вирішення цього внутрішнього протиріччя особистості виникає прагнення до самоосвіти, яке є основою формування самоосвітньої компетентності.

І. В. Родигіна вважає, що обов'язкова і неодмінна умова досягнення успіху в діяльності, незалежно від того, яким є загальний і розумовий потенціал людини, полягає в позитивній мотивації, у глибокій і активній зацікавленості, у прагненні досягти мети цієї діяльності [7]. Саме вмотивоване навчання є важливою умовою формування самоосвітньої компетентності майбутніх інженерів-програмістів, адже сукупність потреб і мотивів, поряд з цілеспрямованістю майбутнього фахівця, визначають сенс його навчально-пізнавальної діяльності.

Значний внесок у розробку питань мотивації в психологічному та педагогічному контекстах зробили А. Н. Леонт'єв, С. Л. Рубінштейн, В. А. Сухомлинський, С. Є. Шишов та ін. Освітяни підкреслюють, що існує тісний зв'язок потреби та мотивів. Цей зв'язок полягає в тому, що потреба реалізується в поведінці та діяльності людини завдяки мотивам. Отже, потреби є основою для виникнення мотиву: і тільки стаючи мотивом, потреба набуває своєї повної психологічної визначеності.

Суттєвим елементом спонукальної підструктури діяльності є мета – уявний результат, програма дій студента. Важливим при цьому є цілепокладання як процес постановки суб'єктом завдань своєї діяльності. Задача освітньої діяльності вищого навчального закладу є скорегувати мотиви студентів та створити сприятливі умови формування мотивів. Ціль пов'язана з мотивом, саме від мотивації залежить ефективність формування самоосвітньої компетентності.

Поняття «мотив» та «мотивація» в педагогічній та психологічній літературі визначається неоднозначно. Мотив (від лат. moveo – штовхаю) – це спонукальна причина дій і вчинків [8].

В дослідженні спираємось на думку А. К. Маркової, яка розглядає мотив у навчанні як «спрямованість на окремі сторони навчальної роботи, що пов'язана з внутрішнім відношенням суб'єкта до неї» [4, с. 34].

На основі аналізу поняття «мотив» робимо висновок, що наявність мотивів не завжди означає утворення мотивації, для цього вони повинні бути скерованими. В свою чергу, мотивацію не можна розглядати лише як сукупність мотивів. У цьому зв'язку доцільним вважаємо розглянути поняття «мотивація», яка є важливим елементом формування самоосвітньої компетентності майбутніх інженерів-програмістів.

В педагогічній, філософській та психологічній літературі існують багато визначень поняття «мотивація».

Зазвичай, під мотивацією розуміють сукупність рушійних сил, які спонукають особистість до здійснення певних дій. Ці сили можуть бути як зовнішніми, так і внутрішніми. При цьому вони можуть змушувати особистість здійснювати певну діяльність свідомо або підсвідомо. Зв'язок між цими силами та відповідними діями на них людини дуже складний та неоднозначний, що проявляється в різній реакції людей в однакових ситуаціях мотивації.

Психологічний словник за редакцією В. І. Войтка надає наступне визначення мотивації – «система мотивів, яка визначає конкретні форми діяльності або поведінки людини» [6, с. 97].

В педагогічному контексті мотивація визначається як певна властивість того, хто навчається, та являє собою цілісну систему його цілей, потреб, та спонукає до активного пізнання. Для самоосвітньої діяльності ця позиція є дуже важливою, адже вона відображає можливість студента мотивувати свої дії не тільки особистісними, але й суспільно значущими мотивами, а також можливість актуалізації необхідних мотивів в конкретній ситуації.

При цьому слід зазначити, що, нажаль, питання мотивації студентів до самоосвітньої діяльності розроблено недостатньо. А. К. Громцева зазначає: «Самоосвіта тільки в останній час почала привертати увагу дослідників в плані виявлення та формування її спонукальних сил» [2, с. 12–13].

На думку П. В. Суханова та Р. Н. Нуруліна, особливого значення набуває усвідомлення мотивації особистістю. В цьому випадку у того, хто навчається, формується правильне уявлення щодо взаємозв'язків цілей діяльності та мотивації, усвідомлюється цінність та прикладний характер знань та вмінь, що набуваються. Слідом за П. В. Сухановим та Р. Н. Нуруліним [9] під мотивацією розуміємо сукупність внутрішніх та зовнішніх рушійних сил, які спонукають особистість до самоосвіти та саморозвитку, визначають межі та форми, надають направленості, яка орієнтована на досягнення особистісно значимих цілей.

Характеристики потреби в самоосвіті, мотиву та мети самоосвітньої діяльності дозволяють зробити висновок, що від їхньої сформованості та реалізації залежить активність особистості в самоосвітній діяльності, а їх розвиток пов'язаний з розвитком компетентності як інтегративної властивості людини.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Вважаємо, що сформованість мотиваційної складової самоосвітньої компетентності дасть змогу побачити не поодинокі виникнення самоосвітніх дій, а типову рису, якість особистості. Умова формування цієї складової студентів має

пріоритетне значення для стимулювання їх до активного освоєння знань, умінь та навичок з метою готовності до подальшої професійної діяльності. Мотиваційно-ціннісна складова стає першою ланкою в системі формування самоосвітньої компетентності студентів, оскільки саме потреба в самоосвіті є однією з основних причин самостійного освоєння знань та створення відповідної ситуації для її задоволення. Подальшого дослідження потребують інші умови формування самоосвітньої компетентності студентів майбутніх інженерів-програмістів.

Література

1. Беликов В.А. Педагогические условия как цель педагогических исследований // Проблемы образования и развития личности учащихся. - Магнитогорск : МаГУ, 2001. - С. 69-73.
2. Громцева А.К. Самообразование и мыслетехнические способности. – М. Изд-во МСХА, 1993. – 126 с.
3. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результатов образования / И. А. Зимняя // Высш. образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34–42.
4. Маркова А. К. Формирование мотивации учения: книга для учителя / А. К. Маркова, Т. А. Матис, А. Б. Орлов. – М.: Просвещение, 1990. – 192 с.
5. Мильман В.Э. Компоненты и уровни в функциональной структуре деятельности / В.Э. Мильман // Вопросы психологии. – 1991. – № 1. – С. 71-80.
6. Психологічний словник / [ред. В. І. Войтка]. – К.: Вища школа, 1982. – С. 97.
7. Родигіна І. В. Компетентнісно орієнтований підхід до навчання / Родигіна І. В. – Х. : Вид. група «Основа», 2005. – 96 с.
8. Словник іншомовних слів / За ред. О.С. Мельничука. – К. : Редакція «Українська радянська енциклопедія», 1974. – 776 с.
9. Суханов П.В., Нурулин Р.Н. Мотивация самообразовательной деятельности студентов как педагогическая проблема // Современные наукоемкие технологии. – 2016. – № 12-3. – С. 632-636; [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.top-technologies.ru/ru/article/view?id=36541> (дата обращения: 06.11.2017)
10. Федорова О. Ф. Некоторые вопросы активизации учащихся в процессе теоретического и производственного обучения / О. Ф. Федорова. – М. : Высш. шк., 1970. – 301 с.

РАЗВИТИЕ МОТИВАЦИОННО-ЦЕННОСТНОГО ОТНОШЕНИЯ СТУДЕНТОВ К САМООБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАК УСЛОВИЕ ФОРМИРОВАНИЯ САМООБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ

Л. Б. Адарюкова

Статья посвящена анализу проблемы мотивационно-ценностного отношения будущих инженеров-программистов к самообразовательной деятельности как условия формирования самообразовательной компетентности. Статья освещает точки зрения ученых на понятия «мотив» и «мотивация». Предоставляется определение ключевых для исследования понятий: организационно-педагогические условия, мотив, мотивация. Подчеркивается роль мотивации в самообразовательной деятельности студентов. Статья обосновывает развитие мотивационно-ценностного отношения как условия формирования самообразовательной компетентности.

Ключевые слова: самообразовательная компетентность, мотивация, мотив, организационно-педагогическое условие.

DEVELOPMENT OF MOTIVATIONAL-AXIOLOGICAL ATTITUDE OF STUDENTS TO SELF-EDUCATIONAL ACTIVITY AS THE CONDITION OF FORMATION OF SELF-EDUCATIONAL COMPETENCE

L. B. Adariukova

The article is devoted to the analysis of the motivational-axiological attitude of students future software engineers to self-educational activity as the condition of formation of self-educational competence. The article presents the views of educationalists on the notions 'motive' and 'motivation'. It suggests the definitions of the basic notions of the research: organizational-pedagogical conditions, motive and motivation. The article also emphasizes the role of motivation in self-educational activity of students. The article grounds the development of motivational-axiological attitude as the condition of formation of self-educational competence.

Key words: Self-educational competence, motivation, motive, organizational-pedagogical condition.

Адарюкова Людмила Борисівна, старший викладач кафедри мовної підготовки Донецького національного технічного університету (смт. Нікольське, Україна). E-mail: l.b.adaryukova@mail.ru.

Adariukova Lyudmyla Borysivna – Senior Lecturer at Language Department, DonNTU (Nikolske, Ukraine). E-mail: l.b.adaryukova@mail.ru.